

La prevenció de relacions abusives amb nois i noies a la ciutat de Barcelona

Bàrbara Roig. Direcció del Programa de Dones. Gerència d'Educació, Cultura i Benestar. Ajuntament de Barcelona

1. La violència masclista i la prevenció. Antecedents i marc legislatiu

Davant les diferents terminologies i els diferents conceptes emprats tant per les institucions com pels diferents agents socials, caldria, primer de tot, concretar què entenem per violència de gènere o masclista, anant a buscar la definició en els diferents referents normatius, on podem trobar algunes diferències força significatives.

La definició de violència masclista de la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista fa referència a “aquella que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat”.

La Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere no parla de violència masclista, sinó de violència de gènere, i l'entén com a “manifestació de la discriminació, la situació de desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones, que s'exerceix sobre aquestes a mans dels seus cònjuges, excònjuges o altres homes que estiguin o hagin estat lligats a elles per relacions similars d'afectivitat,

fins i tot sense convivència. [...] Es tracta d'una violència que es dirigeix sobre les dones pel fet mateix de ser-ho, per ser considerades, pels seus agressors, mancadades dels drets mínims de llibertat, respecte i capacitat de decisió”.

Per altra banda, en l'àmbit internacional, la Declaració de Beijing de 1995 —en el marc de la IV Conferència Mundial de les Nacions Unides sobre les dones— parla de violència vers les dones i entén que és “qualsevol acte de violència basada en el gènere que té com a resultat, o és probable que tingui com a resultat, uns danys o patiments físics, sexuals o psicològics per a les dones, incloent-hi les amenaces dels esmentats actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant a la vida pública com a la privada”.

Finalment, en l'àmbit local, el Pla Municipal contra la Violència vers les Dones 2007-2009 de l'Ajuntament de Barcelona assumeix la definició proposada a la Declaració de Beijing l'any 1995, i també la de l'avantprojecte de llei de la Generalitat de Catalunya, de 2007, que es convertiria després en la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista.

Pel que fa a la prevenció d'aquest tipus de violència, totes dues lleis —l'espanyola i la catalana— preveuen la prevenció, la sensibilització, la detecció de la violència i la formació continuada de les persones professionals que estan vinculades directa o indirectament amb la violència de gènere. En concret, respecte a la formació, la

lleï estatal menciona especialment l'àmbit de la salut, per incidir sobretot en l'atenció professional a les dones, i totes dues lleis fan referència també als mitjans de comunicació com a agents reproductors de la violència simbòlica. Però sobretot posen especial èmfasi en l'àmbit educatiu, com a lloc prioritari per a la prevenció, partint del supòsit que com més aviat s'actui en un problema tan complex, millor. Aquí és on podem trobar més diferències, ja que mentre que en l'àmbit estatal l'enfocament de la prevenció té més relació amb l'educació en valors i la resolució pacífica de conflictes, la llei catalana aposta clarament per la coeducació. Aquesta diferència és important, ja que la coeducació implica una transversalitat de gènere en el currículum escolar que ha d'implicar necessàriament tot el centre educatiu, i durant tota l'escolaritat.

La llei catalana entén per coeducació “l'acció educadora que valora indistintament l'experiència, les aptituds i l'aportació social i cultural de les dones i els homes, sense estereotips sexistes ni androcèntrics, ni actituds discriminatòries, per tal d'aconseguir l'objectiu de construir una societat sense subordinacions culturals i socials entre dones i homes. Els principis de la coeducació són un element fonamental en la prevenció de la violència masclista”. A més, com a estratègia preventiva, la llei catalana també es proposa la revisió i supervisió amb visió de gènere del material que fa servir l'alumnat, amb

la idea de minimitzar l'impacte del discurs hegemònic: "El Departament de l'Administració de la Generalitat competent en matèria educativa ha de supervisar els llibres de text i altres materials curriculars, com a part del procés ordinari d'inspecció que exerceix l'Administració educativa sobre tots els elements que integren el procés d'ensenyament i aprenentatge, per a garantir continguts d'acord amb el principi de la coeducació". Com podem veure, aquest plantejament —al qual no s'ha de renunciar, naturalment—, és molt ambiciós, però posar-lo en pràctica es pot convertir en una tasca impossible de realitzar si no hi ha una voluntat política molt ferma i un seguiment important del món educatiu i editorial. Per tant, mentre des de les institucions es van posant els mitjans per fer realitat la coeducació en els centres educatius catalans, cal trobar solucions intermèdies.

D'altra banda, en l'àmbit local, el Pla Municipal contra la Violència vers les Dones 2007-2009 de la ciutat de Barcelona entén la prevenció com a "eix fonamental per poder evitar l'aparició de la violència de gènere, per poder detectar-la i identificar-la en el moment que apareix i per poder-ne fer una atenció precoç. [...] Calen, per tant, les estratègies informatives, formatives i de sensibilització adreçades a tota la població que contribueixen a rebutjar tota forma de violència, i cal també promoure models de relació basats en el respecte als drets i humans i a les diferències." El

Pla aposta per adreçar la prevenció de la violència a tota la població, com una qüestió transversal a tots els serveis, però el primer objectiu de la línia estratègica dedicada a la prevenció prioritza "definir actuacions de sensibilització i prevenció de la violència contra les dones adreçades a la població jove, implicant sempre que sigui possible, en aquest procés, les i els professionals del sistema educatiu". Pel que fa a la coeducació, el Pla inclou la promoció de la coeducació en els centres educatius, com a part dels objectius operatius d'aquesta primera línia estratègica.

Amb tot això podem dir, doncs, que ens movem en un context normatiu que dóna molta importància a la prevenció de la violència masclista, especialment en l'àmbit educatiu, incorporant la coeducació com a eina fonamental que promogui el canvi cultural necessari, però la realitat és que encara estem molt lluny d'assolir que la coeducació sigui una pràctica habitual en els centres educatius. Perquè ho sigui, a més, no es podrà fer a cop de reglament, sinó que caldrà molta formació i molta implicació dels claustres i de les AMPA, per poder arribar a implementar la coeducació, no només en el currículum, sinó també en l'ús dels espais de joc lliure, en les pràctiques esportives, en les activitats extraescolars, etc.

Per tant, que els centres educatius tinguin la possibilitat d'iniciar un camí en la prevenció de la violència masclista, amb actuacions específiques, dins l'horari lectiu és tot un avanç. Així

doncs, es fa cada cop més necessària l'oferta de tallers de prevenció en els centres educatius, mentre aquests no incorporin aquests tipus de continguts per si mateixos en l'agenda educativa.

En aquest context, parlem de *relacions abusives* en comptes de violència masclista perquè s'entén que prevenir les relacions abusives s'entén com a part de la prevenció primària i també perquè es consideren el pas previ a la situació de violència. Són relacions en que la violència —sobretot simbòlica i psicològica— comença a apuntar, i el que s'intenta és evitar que l'abús en les relacions afectives i interpersonals entre nois i noies s'instal·li, es cronifiqui i converteixi les relacions afectives en relacions de violència.

Segons la llei catalana, la prevenció és un conjunt "d'accions encaminades a evitar o reduir la incidència de la violència masclista per mitjà de la reducció dels factors de risc, i impedir-ne així la normalització, i les encaminades a sensibilitzar la ciutadania, especialment les dones, en el sentit que cap forma de violència és justificable ni tolerable". El concepte de prevenció que maneguem en la prevenció de violència masclista l'hem heretat del món de la salut, a partir dels treballs de Gerard Caplan (1980) i té en compte tres nivells: en primer lloc, la prevenció *primària*, entesa com l'intent de reduir un problema anant a les causes que el generen, abans que es produeixi; la *secundària*, que és l'intent de reduir la prevalença del problema un cop ja

ha aparegut; i la *terciària*, que intenta reduir els efectes, les seqüeles d'aquell problema.

Per tant, els esforços i objectius de les actuacions en cada un dels nivells de prevenció seran diferents: en el cas de la prevenció primària de relacions abusives, els esforços s'han de concentrar en els factors de risc i en l'entorn sociocultural, promovent les relacions igualitàries entre noies i nois; la secundària ha d'assegurar una bona detecció de les relacions abusives quan apareguin; i la terciària ha d'aconseguir una bona derivació als serveis especialitzats en els casos de violència masclista que s'hagin confirmat.

Per tot això, i per tal de garantir una bona prevenció de la violència masclista, veiem la importància de treballar conjuntament des dels centres educatius amb els serveis d'atenció primària en salut i amb els serveis socials, amb els serveis especialitzats en violència masclista i, naturalment, amb els estaments que desenvolupen programes i projectes derivats de les polítiques de gènere.

2. L'Ajuntament de Barcelona i la prevenció de la violència masclista: alguns antecedents

L'Ajuntament de Barcelona té des de fa més de vint-i-cinc anys una sensibilitat i un compromís especials en la lluita contra la violència masclista —tal com la denominem ara—, especialment pel que fa a l'atenció a les dones que la pateixen o l'han patit. Des dels anys vuitanta del segle xx les dones són ateses

per l'Equip d'Atenció a les Dones (EAD) i la casa d'acolliment, i pels serveis municipals especialitzats en violència vers les dones. A més, per tal de fer una intervenció integral, els últims anys també s'està atenent els seus fills i/o filles, a través del mateix Equip d'Atenció a les Dones i del Servei d'Atenció a Nens i Nenes que han patit violència masclista (SAN), així com els homes que maltracten, a través del Servei d'Atenció a Homes per la promoció de relacions no violentes (SAH).

Pel que fa a la detecció i la sensibilització, l'any 2002 s'inicia el desplegament dels Punts d'Informació i Atenció a les Dones (PIAD), serveis de proximitat i generalistes d'atenció a les dones de la ciutat, que són crucials de cara a la detecció de situacions encobertes de violència i a la sensibilització sobre aquesta problemàtica, a través del seu treball amb les xarxes comunitàries en els barris de la ciutat.

Pel que fa a la prevenció de la violència masclista, el segon objectiu operatiu de la línia estratègica dedicada a la prevenció del Pla Municipal contra la violència vers les dones 2007-2009 destaca la necessitat de “mantenir, desenvolupar i oferir, tant a centres d'educació secundària com també a entitats juvenils, tallers de prevenció, com a estratègia per promoure els comportaments respectuosos i el desenvolupament de valors, actituds i models relacionals que ajudin a defugir l'establiment de conductes abusives en les relacions personals”. Aquest objectiu es

concreta, en la pràctica, en els tallers de prevenció de relacions abusives que s'han anat fent als centres educatius de secundària i als diferents espais d'educació no formal i de lleure per a població juvenil, des de l'any 2001, adreçats a nois i noies de 13 a 18 anys.

3. Els tallers de prevenció de relacions abusives: objectius i metodologia

Els tallers de prevenció de relacions abusives “Els paranys de l'amor” promouen estratègies educatives, preventives i de sensibilització encaminades a incrementar la conscienciació entorn de la presència de la violència en la quotidianitat. Aquesta conscienciació permet identificar valors, actituds i comportaments indicadors d'abús en les relacions afectives i interpersonals entre nois i noies. La identificació és un primer element de prevenció que ajuda a evitar la instal·lació i cronificació de les relacions de violència.

Així doncs, l'actuació preventiva amb joves, en l'àmbit municipal, se centra —en el nivell primari— en les actituds, les creences i els valors socials que justifiquen la violència, però també proposa una prevenció secundària per evitar repeticions quan ja ha succeït algun episodi de violència.

Els objectius són:

- Identificar la presència de les diverses manifestacions de violència en la vida dels nois i noies, i potenciar actituds de rebuig enfront d'aquest fenomen.

- Conèixer els estereotips de gènere en relació amb la construcció de les identitats sexuals i l'assignació de rols en el moment d'establir una parella.

- Rebutjar explícitament qualsevol valor, actitud o comportament que predisposi i/o condueixi a l'establiment de relacions interpersonalment abusives.

- Donar eines de reflexió per plantejar nous models alternatius d'identitats personals diferenciades i positives per tal d'evolucionar cap a una societat igualitària però diversa.

- Promoure els valors, les actituds i els comportaments que facin possibles uns models relacionals igualitaris.

- Aprendre formes no violentes de resoldre conflictes i ser conscients de la seva eficàcia superior respecte als sistemes basats en l'ús de la violència.

- Fomentar models conductuals assertius basats en el respecte i la tolerància.

- Implicar els i les joves en el compromís d'eradicació de la violència masclista, formant-los com a agents de prevenció.

Els temes que tracten els tallers —detallats àmpliament a “Els paranys de l'amor”—, sempre impartits amb metodologies participatives, són els següents:

Estereotips i identitats de gènere

- La socialització genèrica.
- Identitats i estereotips.
- Educació diferenciada per sexes.
- Redefinició de les identitats de gènere prevalents.

Mites de l'amor romàntic

- La construcció social de l'amor.
- Indicadors de relacions abusives.

El fenomen de la violència. Conductes agressives. Les violències vers les dones

- Consideracions entorn el fenomen de la violència.
- Conductes agressives.
- Les violències vers les dones.

Posicionament personal davant la violència vers les dones. Alternatives

- Les conductes personals. Els models agressiu, passiu i assertiu i les seves conseqüències.
- La necessitat d'un treball introspectiu per a qüestionar-se actituds i comportaments en les relacions.
- Actuació responsable davant la visibilització i identificació d'abusos i d'episodis de violència presents a la quotidianitat.
- Resposta personal a les dones que pateixen violència masclista, i als homes que exerceixen aquest tipus de violència.

La metodologia per impartir els tallers depèn dels grups d'edat a què s'adrecen, però es basa en dinàmiques participatives que pretenen involucrar d'una forma activa els nois i les noies del grup al qual s'adrecen. Alguns exemples d'aquestes dinàmiques són:

- El visionat d'una selecció d'anuncis publicitaris televisius i/o impresos o parts de pel·lícules que presenten imatges estereotipades de les relacions entre dones i homes, i la seva anàlisi

posterior compartida entre els nois i noies participants.

- Jocs de simulació per representar una situació familiar i una situació de parella determinades, amb l'objectiu d'abordar i comparar dues vessants diferents: el model jeràrquic i el model igualitari.

- Sortida per l'entorn proper del grup de participants (mercats, parcs, bars, etc.) per fer-ne una descoberta des d'una òptica de gènere, per tal d'analitzar les activitats que fan les dones i els homes en determinats espais públics.

- Assignació de targes que expresen una sèrie d'adjectius per afavorir una reflexió personal i grupal —amb perspectiva de gènere— sobre: com cada persona es veu a si mateixa, com actua, què creu que les altres persones esperen d'ella o d'ell, com voldria ser, mostrar-se, actuar...

- Lectura i comentari d'una sèrie de frases —estereotipades— perquè cadascú es posi a favor o en contra del seu significat.

- Anàlisi del text de cançons —conegudes per l'alumnat—, per parlar de l'amor i de les relacions afectives.

- Presentació d'una sèrie de fotografies en què apareixen situacions amb diversos tipus de violència per ser analitzades i classificades.

Aquest tipus de tallers s'organitzen en funció de la demanda dels centres educatius de secundària i dels centres de lleure o les associacions de joves. La demanda dels instituts —que és la majoritària— es canalitza a través

dels Centres de Recursos Pedagògics, dependents del Consorci d'Educació de Barcelona, que fan un treball molt important de difusió i sensibilització amb el professorat dels centres.

4. Els resultats dels tallers "Els paranys de l'amor"

Pel que fa a les dades sobre el funcionament dels tallers durant els anys 2007 i 2008, es pot dir que, en general, el 2008 hi va haver un augment de les demandes del nombre total d'hores i del nombre total de centres on es van realitzar els tallers. Això ha permès arribar a un major nombre de nois i noies, un 30% més que l'any 2007.

A més a més, el 2008 respecte el 2007 s'ha incrementat notablement el nombre de participants als tallers, i especialment, el nombre de noies.

Pel que fa als centres d'educació secundària per districtes, hi ha hagut algunes variacions respecte a l'any anterior. Ciutat Vella i Sant Martí són els

districtes que han incrementat més la seva participació.

Respecte a la distribució dels tallers per línies educatives, l'increment s'ha donat sobretot en els cursos inferiors, especialment a quart d'ESO, cursos en què els nois i les noies ja estan començant les primeres relacions de parella i en què, per tant, la prevenció pot ser més precoç.

La puntuació mitjana obtinguda en els qüestionaris quantitius que es passen a l'alumnat, un cop acabats els tallers, ha estat de 7,8 punts sobre 10. En la valoració qualitativa, un 61% de l'alumnat afirma tenir interès per aprofundir en aquests temes.

Pel que fa a la valoració qualitativa que en fa el professorat, la majoria afirma que els tallers ajudaran l'alumnat a millorar les seves relacions i a ser més autocrítics, i valoren molt positivament que els talleristes siguin sempre un home i una dona, i també el fet que siguin persones joves amb les quals els nois i les noies es poden identificar millor.

5. Síntesi i reflexions finals

Els tallers de prevenció de relacions abusives en l'àmbit municipal ja tenen una bona trajectòria que permet valorar quin efecte tenen —l'avaluació dels tallers és contínua i, fins ara, molt positiva—, la qual cosa ens permet confirmar la necessitat de continuar el camí iniciat, ampliant cada any les hores dedicades a nous tallers, intensificant també la intervenció en els espais informals de joves.

Pel que fa al treball en xarxa de prevenció de la violència masclista, l'Ajuntament de Barcelona, dins el Circuit Barcelona contra la Violència vers les Dones (vegeu l'article sobre aquesta experiència en aquest mateix número) ha posat en marxa la Comissió de Prevenció, un grup de treball format per setze persones expertes de diferents àmbits, que s'ha anat reunint des de l'any 2008 amb els objectius següents: impulsar la prevenció de relacions abusives com un eix prioritari dels objectius del Circuit, elaborar una sèrie de recomanacions per tal que les institucions representades en el Circuit impulsin processos i

Taula 1. Tallers realitzats

	2008	2007	Increment (%)
Tallers	73	50	46%
Total d'hores	220	158	39%

Font: Memòria 2008. Tallers de prevenció de les relacions abusives. Ajuntament de Barcelona.

Taula 2. Participants per sexe

	2008	2007	Increment
Nois	690	594	16%
Noies	745	512	46%
Total	1.435	1.106	30%

Font: Memòria 2008. Tallers de prevenció de les relacions abusives. Ajuntament de Barcelona.

Taula 3. Tallers distribuïts per cursos

Línia educativa	2008	2007
Tercer d'ESO	22	10
Quart d'ESO	32	24
Primer de batxillerat	8	3
Segon de batxillerat	8	0
Altres	3	13
Total	73	50

Font: Memòria 2008. Tallers de prevenció de les relacions abusives. Ajuntament de Barcelona.

actuacions preventives, i facilitar que aquestes recomanacions tinguin un efecte multiplicador, acompanyant-les amb un dossier de bones pràctiques il·lustratives de les recomanacions proposades.

El repte per als anys vinents és aconseguir més implicació del sistema educatiu en les actuacions de prevenció de la violència masclista i, en general, en la coeducació. Des dels serveis municipals els facilitarem eines i recursos per aconseguir-ho.

A més, el treball realitzat fins ara ens planteja nous reptes com a l'Ajunta-

ment, com ara: ampliar l'oferta de tallers per arribar a un nombre més gran de centres educatius i de lleure (tot i que la dotació pressupostària s'ha anat incrementant, cal continuar en aquesta línia), començar les actuacions amb adolescents i joves abans dels 14 anys atès que moltes relacions de parella o, si més no, l'interès per les relacions, comença molt abans; i, finalment, dissenyar actuacions específiques de prevenció per als últims anys de l'educació primària, ja que cal començar a treballar molts estereotips vinculats a la violència masclista des de la infància.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2007). *Pla Municipal contra la violència vers les dones*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- CAPLAN, G. (1980). *Principios de Psiquiatria preventiva*. Buenos Aires: Paidós.
- GARCÍA SALOMON, M. (2006). *Els paranyes de l'amor*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Editorial Octaedro.